

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ

ΥΠΟ Δ^{ΡΟΣ} ΣΚΕΥΟΥ ΖΕΡΒΟΥ

Γνωστὸν εἶναι ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης (332 - 363) δὲν ἐμονάρχησεν οὔτε δύο ἔτη. Γνωστὸν ἐπίσης εἶναι ὅτι μαχόμενος οὗτος κατὰ τῶν Περσῶν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἄνευ θώρακος, ἔπεσε λαβὼν πληγὴν καιρίαν, ἔνεκα τῆς ὁποίας καὶ ἀπέθανε τὴν νύκτα τῆς 25^{ης} πρὸς τὴν 26^{ην} Ἰουνίου 363, εἰς ἡλικίαν 32 ἐτῶν.

Ὁ Ζώσιμος γράφων περὶ τούτου λέγει τὰ ἐπόμενα :

«Ἐπεὶ δὲ εἰς χεῖρας ἅπαντες ἦλθον ἀλλήλοις, ἐπιὼν (ὁ Ἰουλιανὸς) τοὺς ταξιάρχας καὶ λοχαγοὺς, ἀναμεμιγμένος δὲ τῷ πλήθει, πλήττεται ξίφει παρ' αὐτὴν τῆς μάχης τὴν ἀκμὴν, καὶ ἐπιτεθεὶς ἀσπίδι φοράδην ἐπὶ τὴν σκηνὴν ἄγεται, μέχρι τε νυκτὸς μέσης ἀρκέσας ἀπέθανεν» (Βιβλ. 3^{ον} κεφ. 29). Τὰ αὐτὰ περὶ τοῦ ἀναγράφουσι καὶ ὅλοι οἱ περὶ τοῦ γεγονότος τούτου γράψαντες βυζαντινοὶ χρονογράφοι. Ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ ἐλέγετο ὅτι, πνέων τὰ λοιπὰ ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός, ἔλαβε διὰ τῆς χειρὸς του τὸ αἷμα τῆς πληγῆς αὐτοῦ καὶ ἔρρανεν εἰς τὸν ἀέρα ἀνακράξας :

«*Νενίκηκας Χριστέ. Κορέσθητι Ναζωραῖε*»

Ἀποθανὼν μετεκομίσθη βραδύτερον εἰς τὴν Ταρσόν, ὅπου καὶ ἐτάφη ἔν τινι προαστείῳ τῆς πόλεως ταύτης, ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου αὐτοῦ ἐτέθη τὸ ἐπίγραμμα :

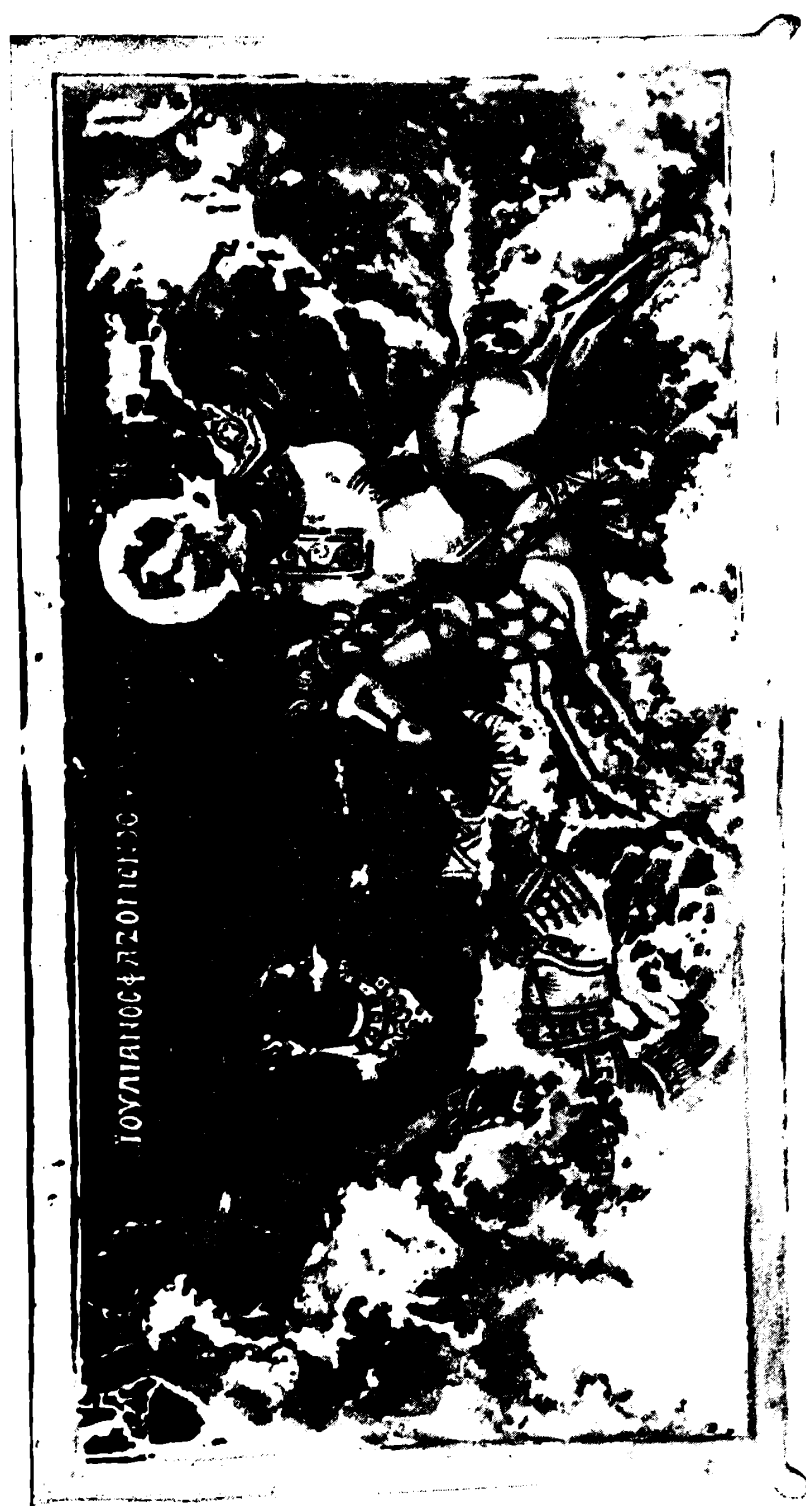
«*Ἰουλιανὸς μετὰ Τίγριν ἀγάροον ἐνθάδε κεῖται
ἀμφοτέρων βασιλεὺς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής.*»

Ἐνῶ τοιαῦτα μᾶς διδάσκει ἡ Ἱστορία, ὁ Ἑλληνικὸς κώδιξ ὑπ' ἀριθ. 510 τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, αἰῶνος ἐνάτου, παρέχει ἡμῖν ἐν τῷ φύλλῳ 409 τὴν ἐπομένην εἰκόνα (Ἀριθ. 1).

Ἐν ταύτῃ ὁ θάνατος τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ παρίσταται ὅτι προῆλθε συνεπείᾳ πληγματος διὰ δόρατος ὑπὸ τοῦ Ἀγίου Μερκουρίου.

Ἡ ἐξήγησις τῆς εἰκόνης ¹ ταύτης δὲν εἶναι δύσκολος, ὅταν λάβῃ τις

¹ Ἡ εἰκὼν αὕτη ἀνήκει εἰς τὸν περίφημον κώδικα Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ὅστις ἦτο ἀληθὲς κόσμημα τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Φιρμίνου Διδότου, ὅστις καὶ ἔγραψε πρῶτος περὶ αὐτοῦ, ὁ δὲ Bordier τῷ 1883 ἀνέφερεν ἐν τῇ Description des ms. Grecs de la Bibliothèque Nationale σ 85. Paris. Ἐν τῇ εἰκόνι ἀναγράφεται ἐπὶ λέξει «*Χεὶρ Ἐμμανουὴλ τοῦ Λαμψαχοῦ*», ἐὰν ἐννοεῖται, ἡ ἀνάγνωσις εἶναι ἀκριβής. Παράβαλε καὶ Σπύρου Λάμπρου Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Α' σελ. 59. Τομ. Ε' σελ. 287 ὅπου δι' ὀλιγίστων ὁμιλεῖ περὶ τούτου.

Εἰκ. 1. Θάνατος τοῦ ἀρτοχράτορος Ἰουλιανοῦ κατὰ τὸν 12^{ον} αἰ. 510 ἐλλ. Κώδικα τῆς Ἐθν. Βιβλ. τῶν Παρισίων.

ὕπ' ὅψιν ὅτι ὁ Ἅγιος Μερκούριος τιμᾶται παρ' ἡμῖν ὡς μεγαλομάρτυς, διότι στρατηγὸς ὢν τοῦ Ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, σκυθικῆς καταγωγῆς, ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Δεκίου (249-251), ἀποκεφαλισθεὶς ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας, καὶ ὅτι ὁ ὀρθόδοξος συγγραφεὺς καὶ ζωγράφος τοῦ Ἑλληνικοῦ τούτου κώδικος τὸν εἰς τὰ μέρη ταῦτα συμβάντα θάνατον τοῦ ἀποστάτου Αὐτοκράτορος ἀπέδωκεν εἰς τὴν ἐκδίκησιν τοῦ ἐπίσης διὰ τὰ θρησκευτικά του αἰσθήματα φρονευθέντος χριστιανοῦ στρατηγοῦ Μερκουρίου.

Ἐτέρα ὁμως εἰκὼν (Ἀριθ. 2) εὕρισκομένη εἰς τὸν κώδικα 362 τῆς Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βολωνίας, φύλλ. 132, αἰῶνος 14^{ου}, εἶναι μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα. Αὕτη παρουσιάζει τὸν Αὐτοκράτορα Ἰουλιανὸν ὀρθιον καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς δοχεῖον πιθανῶς περιέχον φάρμακον. Δεξιὰ τούτου κεῖται, καθὼς ἀναγράφει ὁ κώδιξ, ὁ ἱατρὸς « Ἀέτιος ὁ Ἀμιδηνός », ὅστις καὶ κρατῶν τὴν δεξιὰν τοῦ Αὐτοκράτορος χεῖρα, ἐξετάζει τὸν σφυγμὸν αὐτοῦ.

Ἐκατέρωθεν τούτων ἴστανται οἱ ἱατροὶ Ἑρμόφιλος δεξιὰ, Μαγιστριανὸς δὲ καὶ Βάσσος ἀριστερά, κρατοῦντες φάρμακα καὶ πιθανῶς ἐργαλεῖα.

Εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην προβάλλει πάραυτα μία σοβαρὰ ἐρώτησις:

Εἶναι λοιπὸν Ἀέτιος ὁ Ἀμιδηνός, ὡς ἀναγράφεται, ὁ ἱατρὸς ὅστις ἐξετάζει τὸν σφυγμὸν τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ;

Ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην εἶναι ἀπολύτως ἀρνητικὴ. Διότι ὁ Ἀέτιος ὁ Ἀμιδηνός, τοῦ ὁποίου ἐξέδωκα, ὡς γνωστόν, πολλὰ ἀνέκδοτα ἔργα, ἀνήκει εἰς τὸν ἔκτον μ. Χ. αἰῶνος, ζήσας ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, καὶ εἶναι ἐπομένως νεώτερος τοῦ Ἰουλιανοῦ κατὰ δύο περίπου αἰῶνας. Ὁ παριστάμενος ἐπομένως ἱατρὸς δὲν εἶναι ὁ Ἀέτιος, ἀλλ' ὁ Ὀρειβάσιος ἐκ Περγάμου (325-403), ὁ ἀχώριστος σύντροφος καὶ πιστὸς φίλος καὶ ἀρχίατρος τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, ὅστις συνώδευεν αὐτὸν πάντοτε εἰς τὰς ἐκστρατείας τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἐπιδείξας αὐτῷ ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν ἐξαιρετικὴν. Εἶναι ὁ ἱατρὸς Ὀρειβάσιος, ὅστις κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἔδραμεν εἰς τοὺς Δελφούς, ἵνα ἀνορθώσῃ τὸ Μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος ὅπου κατὰ τὸν Γεώργιον Κεδρηνόν, ἡ Πυθία ἀπήντησεν αὐτῷ τὸ γνωστόν:

« Εἶπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος ἀντά,
οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην
οὐ παγὰν λαλέουσιν. Ἀπέσβετο καὶ ἄλλον ὕδωρ ».

Εἶναι ὁ ἱατρὸς Ὀρειβάσιος, ὅστις τὸ ἑαυτοῦ ἱατρικὸν ἔργον ἐν ἑβδομήκοντα βιβλίοις συνέγραψε κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ, ὡς ὁ ἴδιος προοιμιαζόμενος τούτου γράφει:

« Τὰς προσταχθείσας ἐπιτομὰς παρὰ τῆς σῆς Θειότητος, Αὐτοκράτορ

Είκ. 2. Σφρηγομέτρησις τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ κατὰ τὸν Κώδικα 362 τῆς Πανερ. Βιβλιοθ. τῆς Βολωνίας.

Ἰουλιανέ, πρότερον, ἤνικα διειρρίζομεν ἐν Γαλατία τῇ πρὸς Ἑσπέραν, εἰς τέλος ἤγαγον, καθὼς ἡβουλήθης ».

Εἶναι ὁ ἐκ Περγάμου περίφημος ἱατρὸς Ὁρειβάσιος, ὅστις, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ, φεύγων τὴν ὀργὴν τῶν διαδόχων ἐκείνου, κατέφυγεν εἰς τοὺς Ὀστρογότθους, ὅπου καὶ ἀνεδείχθη ἐξαιρέτως καὶ ὁ ὁποῖος βραδύτερον, ὅτε κατέπαυσαν τὰ κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ πάθη, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἀνακτῆσας καὶ πάντα τὰ ἀξιώματά του.

Καὶ τότε, γράφων τὰ τελευταῖα του ἔργα, ἄρχεται οὕτω, μὴ λησμονῶν ποτὲ τὸν παλαιὸν ἐπιστήθιον φίλον του καὶ οὐχὶ βέβαια συνήθη Αὐτοκράτορα.

« *Κελεύσαντος τοῦ Ἰουλιανοῦ ποτε τοῦ θειοτάτου Αὐτοκράτορος συναγαγεῖν με τῶν ἀρίστων ἱατρῶν ὅσα χρήσιμα καὶ ἀναγκαῖα πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς ὑγείας* ».

Ὁ παριστάμενος λοιπὸν ἐν τῇ εἰκ. 2 ἱατρὸς τοῦ Ἰουλιανοῦ, δὲν εἶναι Ἀέτιος ὁ Ἀμιδηνός, ἀλλ' Ὁρειβάσιος ὁ Περγαμηνός. Τοῦτο νομίζω ἀναμφισβήτητον.

Δεύτερον ἐρώτημα προβάλλεται τὸ ἐπόμενον; Ἐὰν ὄντως εἶναι ὁ ἱατρὸς Ὁρειβάσιος, τότε πῶς δέον νὰ ἐξηγηθῇ ἡ τόση πλάνη τοῦ κωδικογράφου καὶ ζωγράφου τοῦ κώδικος;

Τὸν κώδικα δὲν εἶδον ἰδίως ὅμμασι καὶ δὲν ἐξήτασα αὐτοπροσώπως, διότι αὐστηρῶς μοὶ ἀπαγορεύεται ἡ εἴσοδος εἰς τὴν Ἰταλίαν διὰ λόγους παγκοίνως γνωστούς. Τὴν φωτογραφίαν τοῦ κώδικος ἐμελέτησα ἐνταῦθα ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἐθνολογικῆς καὶ Ἱστορικῆς Ἑταιρείας ὅπου μετέφερε καὶ κατέθηκε ταύτην ὅπως καὶ τὴν προηγουμένην αὐτῆς ὁ ἀείμνηστος Σπυρίδων Λάμπρος.

Δύναμαι ὅμως, ἀπαντῶν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι ἐν τῇ ἱατρικῇ ἱστορίᾳ μετὰ τὸν Ὁρειβάσιον ἀκριβῶς εὐθὺς ἀμέσως μόνον τὸν Ἀέτιον τὸν Ἀμιδηνὸν ἔχομεν, ὅστις εἶναι παγκοίνως γνωστὸς καὶ τοῦ ὁποίου πλεῖστα χειρόγραφα διεσώθησαν πολλαχοῦ, ὧν πολλὰ καὶ ἐδημοσίευσα. Τὸ γεγονὸς τοῦτο θεωρῶ ἄξιον προσοχῆς, διότι ὁ κωδικογράφος καὶ ζωγράφος τῆς εἰκόνος ταύτης πιθανῶς ἀποπερατώσας τὸ περὶ Ὁρειβασίου κεφάλαιον, ὅπου ἀρχικῶς καὶ ἀνῆκεν ἡ φανταστικὴ ἄλλως τε αὕτη εἰκὼν — διότι μετὰ τὸν τραυματισμὸν του ὁ Ἰουλιανὸς οὐδέποτε ἠγέρθη, ἀλλ' ὑπέκυψε μετ' ὀλίγον εἰς τὰ τραύματά του — καὶ ἐνῶ ἐξηκολούθει πλέον γράφων περὶ τοῦ Ἀετίου, ζωγραφίσας τὴν εἰκόνα, ἐτιτλοφόρησε τὸν παριστάμενον τοῦ Ἰουλιανοῦ ἱατρόν, ὡς Ἀέτιον τὸν Ἀμιδηνόν.

Ἄξιον παρατηρήσεως ἐπίσης θεωροῦμέν ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ ὅτι ὁ Ὁρειβάσιος παρίσταται κρατῶν τὴν χεῖρα τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ ἐξετάζει

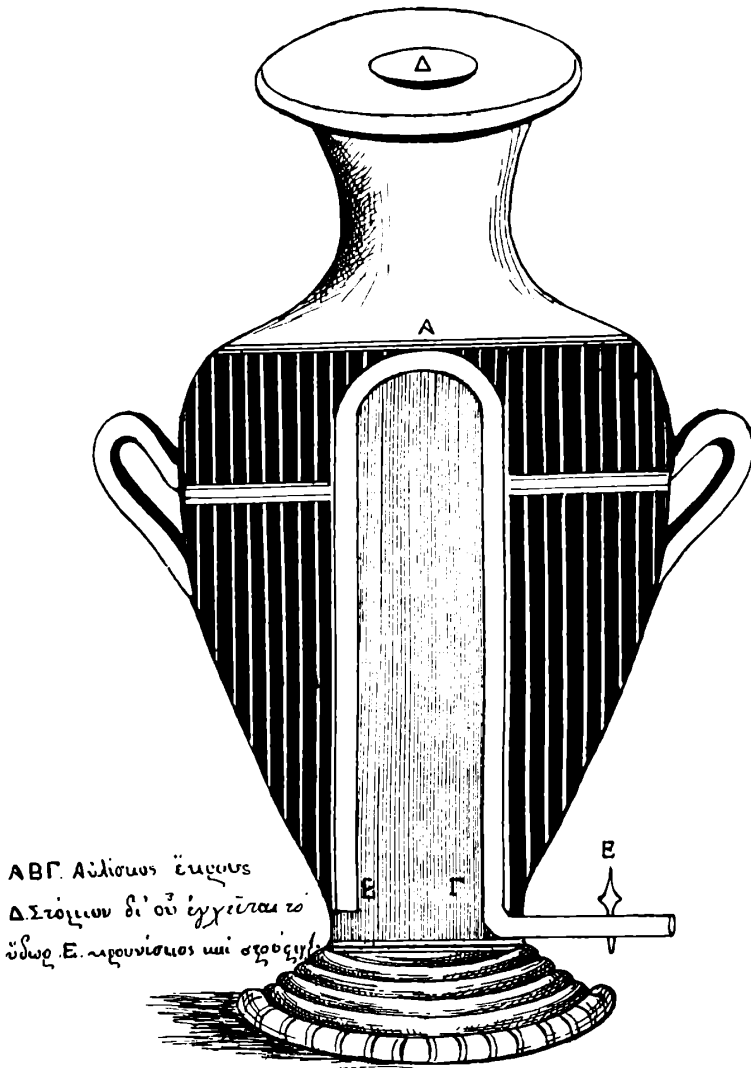
τὸν σφυγμὸν αὐτοῦ, χωρὶς νὰ ἔχη πρὸς τοῦτο ἐν χρήσει κανὲν σχετικὸν ἐργαλεῖον.

Καὶ ὅμως γνωστὸν εἶναι ὅτι ὁ μὲν *Πραξαγόρας* ὁ Κῶος, (370 π. Χ.), κατὰ τινὰς καὶ πατὴρ τοῦ θαυμαστοῦ εἰδυλλιογράφου Θεοκρίτου, πρῶτος μετὰ τὸν Ἱπποκράτη ἡσυχολήθη εἰδικῶς καὶ περὶ τοῦ σφυγμοῦ, τοῦ ὁποίου ἐπὶ πυρετῶν καὶ νόσων διέκρινε τὸν παλμόν, τὸν τρόμον καὶ τὸν σπασμόν, ὁ δὲ μαθητὴς τούτου *Ἡρόφιλος* ἐκ *Χαλκηδόνος* τῆς *Βιθυνίας* (ἐγεννήθη τῷ 344 π. Χ.) ὑπῆρξεν οὐ μόνον περίδοξος ἀνατομικὸς καὶ ἰδρυτὴς τῆς Σχολῆς τῆς Ἀλεξανδρείας, ἀλλὰ καὶ σπουδαιοτάτην ἀνακάλυψιν ἔκαμε περὶ σφυγμῶν. Ὁ Ἡρόφιλος δ' οὗτος, «ἀνέταμε ζῶντας ἐγκληματίας, οὓς οἱ βασιλεῖς (τῆς Αἰγύπτου) ἐξῆγον τῆς φυλακῆς, ὅπως παραδώσωσιν αὐτῷ». (Cornel. Celsi De re medica. Βιβλ. I. Εἰσαγ.)», «ἀνέταμεν ἀτελεύτητον ἀριθμὸν ἀνθρώπων, ὅπως διερευνήσῃ τὴν φύσιν, ἐμίσησε τὸν ἄνθρωπον, διὰ νὰ τὸν γνωρίσῃ... διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ θάνατος ἐπιφέρει μεγάλην μεταβολὴν εἰς πάντα τὰ μέρη, ἅτινα δὲν δύναται πλέον νὰ εἶναι τὰ αὐτά, ὅταν δὲν ἔχωσι πλέον ζωήν», (Τερτυλλιανὸς 160-240 μ. Χ.), ὁ Ἡρόφιλος οὗτος πρῶτος ἐγνώρισε τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὸν νωτιαῖον μυελὸν ὥς ἀρχὴν τῶν νεύρων, διεῖδε τὰ χυλοφόρα ἀγγεῖα, παρεσκεύασε τὰ ὀπτικά νεῦρα, ἀνεκάλυψε τὸν ἀνώτερον ἐπιμήκη (droit) κόλπον τῆς σκληρᾶς μήνιγγος, ὅστις ἔκτοτε φέρει καὶ τὸ ὄνομά του, καλούμενος ληνὸς τοῦ *Ἡροφίλου* ἢ *Ἡροφίλειος* ληνός, ἐξηκριβώσε τὴν γωνιώδη ἀπόληξιν τῆς τετάρτης τοῦ ἐγκεφάλου κοιλίας, ἣτις ἔκτοτε καλεῖται γραφικὸς κάλαμος, διότι τὸ μέρος τοῦτο ὁ Ἡρόφιλος «εἵκαζεν ἀναγλυφῇ καλάμου», ὁ αὐτὸς Ἡρόφιλος ἐπωνόμασε «δωδεκαδάκτυλον ἀπόφυσιν» τὸ πρῶτον μέρος τῶν λεπτῶν ἐντέρων, αὐτὸς καθώρισε τὸν χοριοειδῆ χιτῶνα «τὸ δικτυοειδὲς πλέγμα», ὡς ὁ ἴδιος τὸ ἀπεκάλεσεν, αὐτὸς ἀνεῦρε τὴν ἐπιδιδυμίδα καὶ ἐνετόπισε τὴν παραγωγὴν τοῦ σφυγμοῦ εἰς τὸν καρδιακὸν μῦν, ἔξακολουθήσας προσεκτικῶς τὰς περὶ σφυγμοῦ ἐνδιαφερούσας σπουδὰς τοῦ ἑαυτοῦ διδασκάλου Πραξαγόρα.

Ὑπῆρξε δ' ὁ Ἡρόφιλος ὃχι μόνον ἐνδοξος ἀνατόμος ἀλλὰ καὶ συγγραφεὺς πλείστων σπουδαιοτάτων ἔργων, ἅτινα ὅμως πάντα ἀπώλοντο δυστυχῶς καὶ μετὰ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον καὶ *Περὶ σφυγμοῦ πραγματεία* εἰς πολλὰ βιβλία, ὑπομνήματα εἰς *Ἱπποκράτους Προγνωστικὸν* καὶ *Ἀφορισμοὺς* καὶ *Ἱπποκράτους γλωσσῶν ἐξήγησιν* κ. ἄ.

Ἐκλαβὼν τὴν γνώμην τοῦ Ἱπποκράτους «ἐν τοῖσιν ὀξυντάτοισιν τῶν πυρετῶν, οἱ σφυγμοὶ πυκνότατοι καὶ μέγιστοι (Ἱπποκρ. Ἐπιδημ. τὸ τέταρ-

τον κεφάλαιον 20)», οὐχὶ ὡς ἀπλῆν σαφῇ ὄντως παρατήρησιν, ἀλλ' ὡς δόγμα ἀδιάσειστον, ἐπὶ τοσοῦτον ἐπίστευεν εἰς τὴν πυκνότητα τοῦ σφυγμοῦ, ὡς σημείου ἀλανθάστου τῆς ὑπάρξεως πυρετοῦ καὶ τῆς ἐντάσεως αὐτοῦ,

ΑΒΓ. Αὐλίσκος ἕως
Δ. Στόμιον δι' οὗ ἔγχυται τὸ
ὔδωρ. Ε. κρουσίσις καὶ σφύξις.

Εἰκ. 3. Ἡ κλεψύδρα τοῦ Ἡροφίλου.

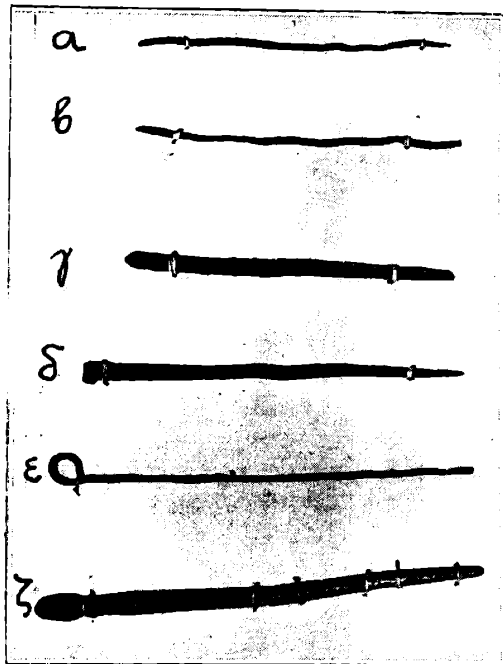
ὥστε κατεσκεύασε καὶ τὸ πρῶτον ἱατρικὸν ὥρολόγιον καὶ τὸ πρῶτον ἱατρικὸν θερμόμετρον ἢ μᾶλλον πυρετόμετρον, στηριζόμενον ἐπὶ τῆς πυκνότητος τοῦ σφυγμοῦ. «Ἡρόφιλον κλεψύδραν κατασκεύασαι χωρητικὴν ἀριθμοῦ ἡμερῶν κατὰ φύσιν σφυγμῶν ἐκάστης ἡλικίας· ἀπιόντα δὲ πρὸς τὸν ἄρρωστον καὶ τιθέντα τὴν κλεψύδραν, ἄπτεσθαι τοῦ πυρέσσοντος. Ὅσῳ δ' ἂν πλείονες παρέλθοιεν κινήσεις τῶν σφυγμῶν παρὰ τὸ κατὰ φύσιν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν

τῆς κλεψύδρας, τοσοῦτον καὶ τὸν σφυγμὸν πυκνότερον ἀποφαίνειν τοῦτ' ἔστι πυρέσσειν ἢ ἦτιον» ¹.

Τουτέστιν ὁ Ἡρόφιλος κατεσκεύασε μίαν κλεψύδραν (εἰκ. 3), ἣτις περιλαμβάναν ὠρισμένον ἀριθμὸν σφυγμῶν ἐκάστης ἡλικίας. Ὄταν προσκαλούμενος εἰσῆρχετο πλησίον τοῦ ἀρρώστου, ἐτοποθέτει τὴν κλεψύδραν καὶ ἐξήταζε τὸν σφυγμὸν τοῦ πάσχοντος. Καὶ ἐὰν μὲν οἱ σφυγμοὶ ἦσαν τόσοι, ὅσοι καὶ ἐνὸς φυσιολογικῶς ἔχοντος, τότε ἀπεφαίνετο ὅτι ὁ ἀσθενὴς ἦτο ἀπύρετος, ἐὰν ὅμως οὗτοι ἦσαν πολλῶ περισσότεροι, τότε ἔλεγεν ὅτι ὁ ἀσθενὴς ἐπύρεσσε καὶ ὁ πυρετὸς τούτου ἐθεωρεῖτο ἐπὶ τοσοῦτον ἐντονώτερος, ἐφ' ὅσον πολυαριθμότεροι ἦσαν οἱ σφυγμοὶ τούτου ἢ ἐκεῖνοι τοῦ φυσιολογικῶς ἔχοντος ὁμηλίκου του.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ παρέχω ἐνταῦθα (εἰκ. 4, 5, 6) μερικὰ χειρουργικὰ ἐργαλεῖα τοῦ τετάρτου Χ. αἰῶνος, τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν ἐν τινι τάφῳ τῆς νήσου Κῶ, οὐχὶ μακρὰν τοῦ περιφήμου Ἀσκληπιείου τοῦ Ἱπποκράτους.

Ταῦτα ἡγόρασα πέρυσιν ὅτε ὑπὸ ἐξαιρετικᾶς, ὥς γνωστόν, περιστάσεως μετέβην ἐκεῖ καὶ προορίζω διὰ τὸ ἐκεῖ Μουσεῖον, ὅταν σὺν Θεῷ ὁ οὐρανὸς αἰθριάσῃ.

Εἰκ. 4. Χειρουργικὰ ἐργαλεῖα ἐκ Κῶ τοῦ Δ' Χ. αἰῶνος.

Τὸ πρῶτον σταγονόμετρον τοῦ ἀνθρώπου.

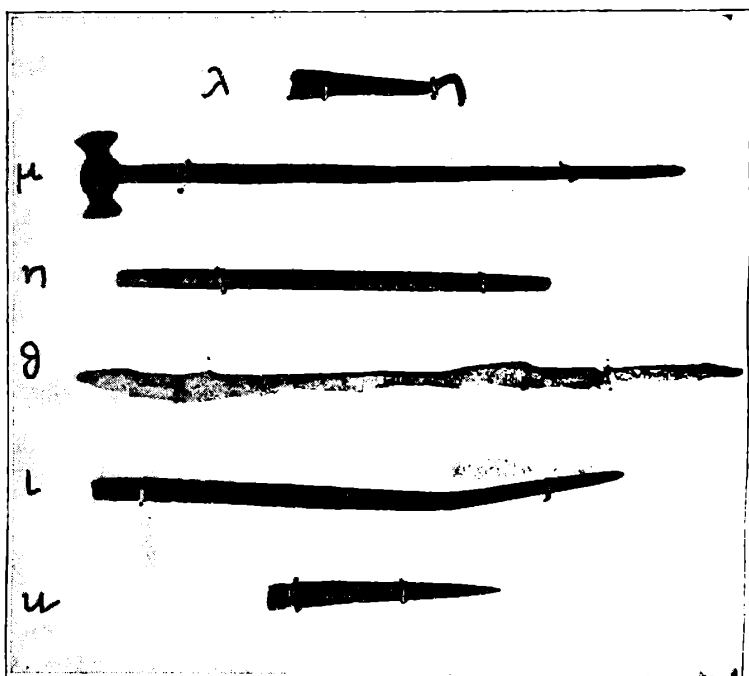
Κατὰ τὰς ὀλίγας ὥρας καθ' ἃς διέμεινα ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ, συνήνητσα ἀπειράκις ἐν ὀστρακον, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ ἀριστερὸν ἰδίᾳ μέρος τοῦ Ἀσκληπιείου ὅταν ἀντικρύζωμεν τὴν θάλασσαν πρὸς τὴν νῆσον Κάλυμνον ὑπῆρξεν ἄφθονον, ἐπὶ πολὺ δὲ ἐβασάνισα τὸν ἑαυτὸν μου, ὅπως ἀνεύρω τὴν ἐξήγησιν τῆς χρήσεως αὐτοῦ.

Ἦδη νομίζω ὅτι δύναμαι νὰ σᾶς παρουσιάσω τὸ πρῶτον σταγονόμετρον, τὸ ὁποῖον μετεχειρίσθη ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὁ πρῶτος ἰατρός.

¹ Μαρκέλλου. Περὶ σφυγμῶν. Ἐκδ. Σκεύου Ζερβοῦ ἐκ τῶν χειρογράφων.

Εἶναι τὸ ὄστρακον τῆς πορφύρας. Παρίσταται ἐν τῇ εἰκόνι 7. Ἰδέτε το, μεταχειρισθῆτέ το πλήρες, καὶ καθορίσατε Ὑμεῖς μόνοι τὸ πόσον εὐκόλως καὶ πόσον ἐπακριβῶς παρέχει κατὰ σταγόνας τὸ περιεχόμενόν του. Καὶ νῦν νομίζω ὅτι μοὶ προβάλλεται ἡ ἐρώτησις: Ὑπῆρχον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὀφθαλμικὰ νοσήματα; Καί. Ἐὰν ὄντως ὑπῆρχον τοιαῦτα, τὰ ὀφθαλμικὰ νοσήματα ἐγίνοντο ἄραγε δεκτὰ εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον τότε καὶ ἐθεραπεύοντο ἐν αὐτῷ, διὰ τὰ συζητήσωμεν τὴν περὶ σταγονομέτρου πρότασιν ὑμῶν ταύτην:

Ἀπαντῶν, εἰς τὴν πρώτην ἐρώτησιν διαβεβαιῶ, ὅπως ἄλλως τε

Εἰκ. 5. Χειρουργικὰ ἐργαλεῖα ἐκ Κῶ τοῦ Δ' μ. Χ. αἰῶνος.

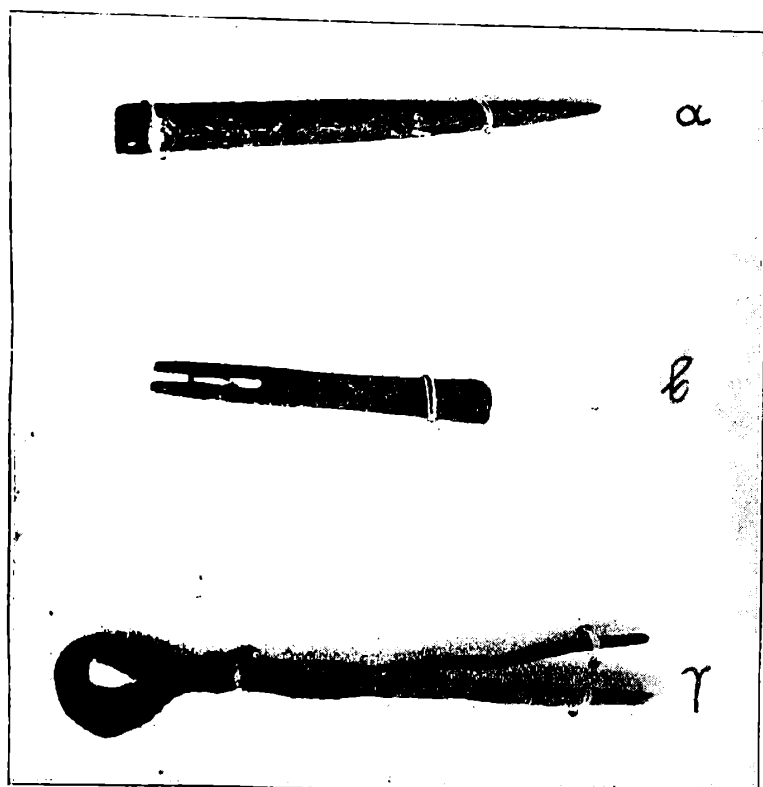
εἶναι παγκοίνως γνωστόν, ὅτι ὀφθαλμικὰ νοσήματα εἶναι γνωστὰ ἔκπαλαι, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐμφανίσεως ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ κῶδιξ τοῦ Χαμουραβῆ (2123 - 2081 π. Χ.) ἀναγράφει πολλὰ ὀφθαλμικὰ νοσήματα, λέγων πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι «Ἄν ἰατρὸς τάμη πάσχοντα ὀφθαλμόν, ὃ δὲ ὀφθαλμὸς οὗτος διατηρηθῇ, τότε δέον ὁ ἰατρὸς οὗτος νὰ λάβῃ δέκα μοίρας ἀργύρου... ἂν δὲ ποιήσῃ τομὴν κατὰ τὸν ὀφθαλμόν καὶ ἐκ τούτου ἡ ὄρασις ἀπολεσθῇ, τότε δέον νὰ ἀποκοπῶσιν αἱ χεῖρες τοῦ ἱατροῦ»...

Ὁ πάπυρος τοῦ Ἑβερς, ὅστις ἐγράφη τὸν 16^{ον} αἰῶνα π. Χ., ἀνα-

γράφει περὶ τὰ τριάκοντα νοσήματα τῶν ὀφθαλμῶν ἢ θεραπεία τῶν ὁποίων ἐγίνετο διὰ διαλύσεων χαλκοῦ ἢ μολύβδου, δι' οὗρου, αἵματος ζώων, χυμοῦ κρομμύων κλπ., ἐνῶ αἱ ἐπιφθαλμοὶ εὐρίσκοντο εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς θεραπευτικῆς τῶν ὀφθαλμικῶν νόσων.

Ὁ Ἡρόδοτος ὁμιλῶν περὶ Αἰγύπτου, τῆς ὁποίας δύο κυρίως παθήσεις, ἔνεκα τοῦ κλίματος, ἐξαίρει, τὰ ὀφθαλμικά καὶ τὰ δερματικά, σημειοῖ

Εἰκ. 6. Χειρουργικὰ ἐργαλεῖα ἐκ Κῶ τοῦ Δ' μ. Χ. αἰῶνος.

ὅτι « Αἴγυπτος... πάντα δ' ἰατρῶν ἐστὶ πλέα· οἱ γὰρ ὀφθαλμῶν ἰατροὶ κατεσιέασιν, οἱ δὲ κεφαλῆς, οἱ δὲ ὀδόντων... (Βιβλ. Β'. κεφ. 88) ».

Ὁ Ἱπποκράτης γνωρίζει τὴν ὀφθαλμίαν, τὴν ὑγρὰν, τὴν ροώδη, τὴν ξηρὰν καὶ πλεῖστα τῶν ὀφθαλμικῶν νοσημάτων. Ἐν τῷ « περὶ Ἐπιδημιῶν » σημειοῖ ὅτι « Κατὰ τὸ ἔαρ ὀφθαλμοὶ ροώδεις, ὀδυνώδεις, ὑγροί ». Κατὰ τῶν ὀφθαλμικῶν κατάρρων, ὅπως καὶ κατὰ τῶν νόσων τῆς κύστεως μετεχειρίζετο τὸν ἀγαθὸν οἶνον. Ἀλλὰ καὶ ὀφθαλμολογίαν συνέγραψεν ὁ Ἱπποκράτης, τὸ « Περὶ ὄψιος », ὅπερ ὅμως περιῆλθεν ἡμῖν κεκολλωμένον. Ἐπομένως τὰ ὀφθαλμικά νοσήματα ἦσαν γνωστὰ ἔκπαλαι.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν δευτέραν ἐρώτησιν, γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὰ Ἀσκληπιεῖα οἱ πάσχοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐγίνοντο δεκτοὶ καὶ ἐθεραπεύοντο ἐν αὐτοῖς. Πρὸς τοῦτο ὑπενθυμίζομεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοφάνους εἰς τὴν κωμωδίαν του «Πλοῦτος», ὅπου ἀποκαλύπτει ἡμῖν ὅτι πάσχων οὗτος τοὺς ὀφθαλμοὺς μετέβη εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ἐγκοιμηθεὶς ἐν τῷ ἁβάτῳ εἶδε τὸν Ἀσκληπιὸν νὰ προσέρχεται ἐνώπιόν του λίαν σοβαρός, ὅτι ἐξήτασε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ πάσχοντος καὶ λαβὼν ἐκ τοῦ συνοδεύοντος αὐτὸν μικροῦ παιδὸς ὀλίγον σκόροdon τὸ ἔτριψεν ἐντὸς μικροῦ ἰγδίου, λαβὼν δὲ ἐξ αὐτοῦ ἔβαλεν ἐντὸς τῶν ὀφθαλμῶν του. Τόσος δὲ ἦτο ὁ ἐκ τούτου προκληθεὶς πόνος εἰς τὸν πάσχοντα, ὥστε

Εἰκ. 7. Ὅστρακον πορφύρας.

οὗτος ἐξελθὼν ἔτρεξεν εἰς τὸ Φάληρον νὰ λουσθῇ καὶ ἐλαφρύνῃ τοὺς πόνους τῶν ὀφθαλμῶν του.

Καὶ ἐὰν ἀφήσωμεν τὸν Ἀριστοφάνη, ὅστις διὰ τοῦ κωμικοῦ του φακοῦ παρουσιάζει ἡμῖν τὰ γεγονότα, βλέπομεν ὅτι εἰς τὰς περιφήμους στήλας τοῦ Ἀσκληπιείου τῆς Ἐπιδαύρου, αἵτινες ἐγράφησαν τὸν 4^{ον} π. Χ. αἰῶνα, τὰ ὀφθαλμικὰ νοσήματα ἐθεραπεύοντο ἐν τῷ ἐκεῖ Ἀσκληπιείῳ οὐ μόνον διὰ τῶν δρακόντων καὶ τῶν κυνῶν, οἵτινες διὰ τῆς γλώσσης ἔλειχον τὰ βλέφαρα τῶν τοιούτων πασχόντων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐγγύσεως φαρμάκων ἐν τοῖς πάσχουσιν ὀφθαλμοῖς. Οὕτω, λ.χ. ἐν τοῖς στίχοις 72 - 78 τῆς πρώτης στήλης ἀναγράφεται ὡς ἑνατον ἵαμα τὸ ἐξῆς:

« Ἀνὴρ ἀφίκετο ποτ' τὸν Θεὸν ἱκέτας ἀτερόπιλος οὕτως, ὥστε τὰ βλέ-

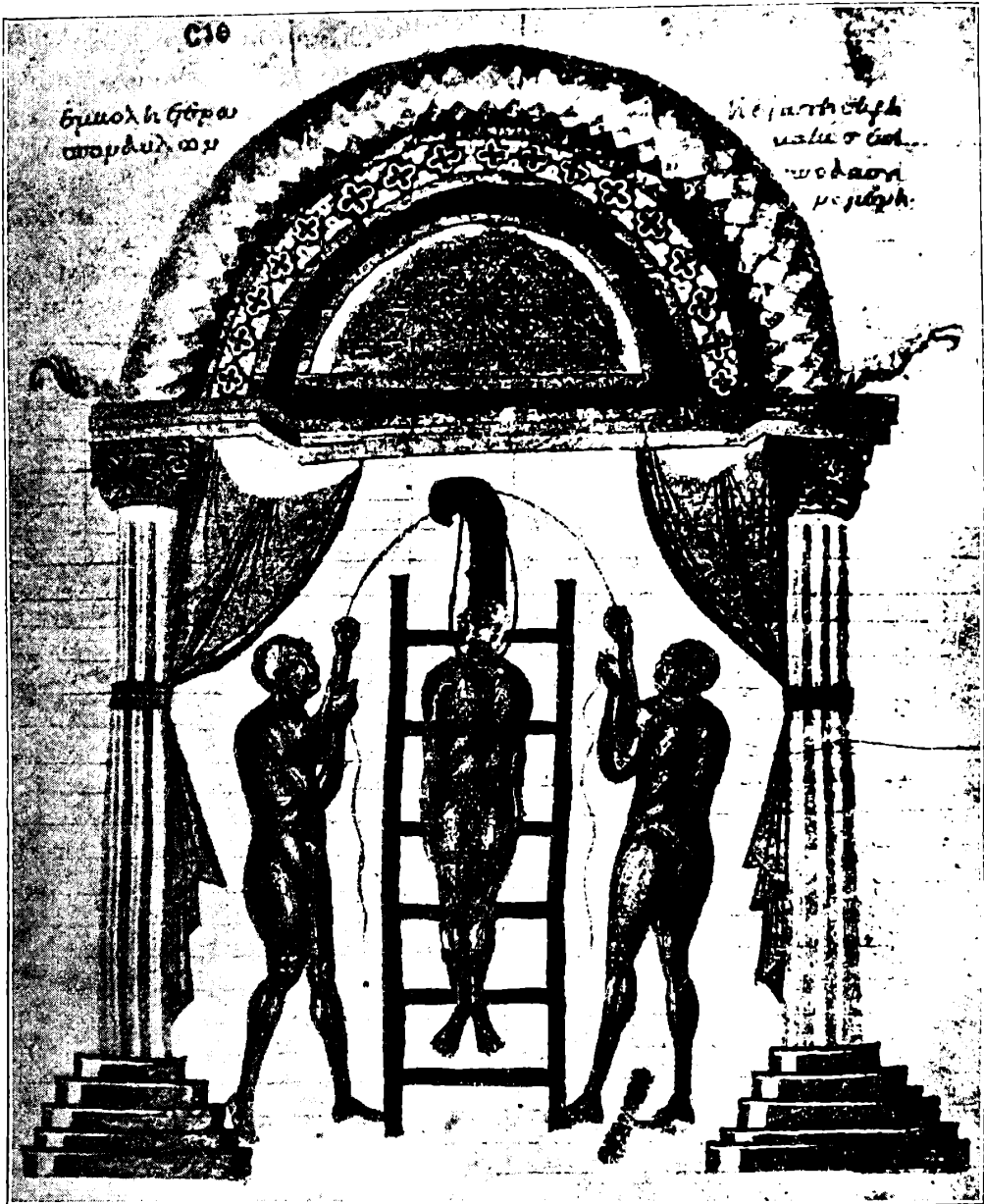
φαρα μόνον ἔχειν, ἐνεῖμεν δ' ἐν αὐτοῖς μηδέν, ἀλλὰ κενέα εἶμεν ὄλως. Ἐλεγον δὴ τινες τῶν ἐν τῷ ἱερῷ τὰν εὐήθειαν αὐτοῦ τὸ νομίζειν βλεψέσθαι ὄλως μηδεμίαν ἀπαρχὴν ἔχοντος ὀπίλου ἀλλ' ἢ χώραν μόνον.

Εἰκ. 8. Ἐκ τῆς «Χειρουργικῆς συλλογῆς» τοῦ ἱατροῦ Νικήτα. (Χγρ. Βιβλ. Φλωρεντίας)

Ἐγκαθ(εύδον)τι οὖν αὐτῷ ὄψις ἐφάνη· ἐδόκει τὸν Θεὸν ἐψησαί τι φάρμακον, ἔπειτα διαγαγόντα τὰ βλέφαρα ἐγχεαί εἰς αὐτά. Ἀμέρ(ας δὲ γενομένη)ας βλέπων ἀμφοῖν ἐξῆλθε».

Ἐν ἑτέρᾳ πλακὶ ἀναγράφεται ἐπίσης εἰς 41^{ον} (στιχ. 119 - 122) ἕτερον ὀφθαμικὸν ἵαμα ἔχον οὕτως:

Εἰκ. 9. Ἐκ τῆς «Χειρουργικῆς Συλλογῆς» τοῦ ἱατροῦ Νικήτα (Χγρ. Βιβλ. Φλωρεντίας)

«Τίμω(ν λόγχα τρω)θεῖς ὑπὸ τὸν ὀφθαλμόν, ἐγκαθεύδ(ων ἐνύπνιον εἶδε ἐδό)κει οἱ ὁ θεὸς πόαν τρίψας ἐγχεῖν εἰς τὸν ὀφθαλμόν τι καὶ ὑγι)ῆς ἐγένετο».

Εἰς τὰ Ἀσκληπιεῖα λοιπὸν ἐθεραπεύοντο καὶ τὰ ὀφθαλμικὰ νοσήματα κατὰ ποικίλους τρόπους, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ἡ ἔγχυσις

φαρμάκων ἐν αὐτοῖς, ἀφειψημάτων «ἐψησται τι φάρμακον» οἴνου ἀγαθοῦ, ὁποῦ βοτανῶν κλπ. Εἶχον ὅθεν τὰ Ἀσκληπιεῖα ἀνάγκην ὀργάνων λεπτῶν διὰ τῶν ὁποίων οἱ ἐν αὐτοῖς ἱερεῖς νὰ εἰσάγωσι τὰ τοιαῦτα φάρμακά των ἐν τῷ πάσχοντι ὀφθαλμῷ. Καὶ τοιοῦτον ὄργανον, τὸ πρῶτον τοῦ ἀνθρώπου σταγονόμετρον θεωρῶ τὸ κέλυφος τῆς πορφύρας.

Βεβαίως τὸ σταγονόμετρον τοῦτο εἶναι πως χονδροειδὲς καὶ ἀπολύτως ἀρχέγονον. Ὅταν ὅμως ἐνθυμηθῶμεν τὰ πρῶτα ὄργανα τὰ ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος κατεσκεύασε διὰ τὴν ἑαυτοῦ χρῆσιν (καὶ πρὸς τοῦτο ὑπενθυμίζω τὰ κοχλιάρια τὰ ὁποῖα ὁ λιθικῶν χρόνων ἄνθρωπος ἐπενόησε καὶ μετεχειρίσθη ἐκ πηλοῦ καὶ ὧν μίμησις εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Ἱπποκράτους ἐπινοηθὲν χειρουργικὸν καὶ μαιευτικὸν κοχλιάριον) ὅταν ἀναμνησθῶμεν τὰς πρῶτας τοῦ ἐγχειρήσεις, τὰς πολυπλόκους καὶ σοβαρωτάτας χειρουργικὰς καὶ μαιευτικὰς τοῦ Ἱπποκράτους μεθόδους, τότε πειθόμεθα ὅτι τὸ σταγονόμετρον τοῦτο διὰ τὴν ἐποχὴν του καὶ ἀκριβέστατον ἦτο καὶ στερεώτατον. Διότι καὶ θραυμένου τυχὸν τοῦ στομίου αὐτοῦ, ὅπερ εἶναι καὶ τὸ μόνον τούτου εὐθραυστον μέρος, πάλιν τὸ ὑπολειπόμενον (ἐνεκα τοῦ εἶδους καὶ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς τοῦ κελύφους τούτου) ἐν αὐτῷ ὑγρὸν ἐξέρχεται πάντοτε στάγδην, ὅταν ὁ κρατῶν τὸ ὄστροakon τοῦτο θελήσῃ πῶς νὰ κανονίσῃ δέοντως τὴν ἐκροὴν τοῦ ἐν αὐτῷ ὑγροῦ.

Εἰκ. 10. "Αγαλμα Ἱπποκράτους εὑρεθὲν ἐν Κῷ

Παρουσιάζω ἐν τέλει μερικὰς εἰκόνας βυζαντινῶν χρόνων, ὅπως δώσω μίαν σαφῆ ἰδέαν τῶν μεθόδων τὰς ὁποίας μετεχειρίζετο τότε ἡ ἱατρικὴ καὶ ἡ χειρουργικὴ κατὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἀρρώστου, τῆς προπαρασκευῆς τοῦ ἱατροῦ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐγχειρήσεως, καὶ τοῦ τρόπου ἐνίων ἐγχειρήσεων, ὡς λ. χ., τῆς ἀνατάξεως τοῦ ἐξαρθρήματος τοῦ ὤμου, τοῦ εὐθυασμοῦ τῆς σπονδυλικῆς στήλης κλπ. Αἱ εἰκόνες αὗται (εἰκ. 8 καὶ 9) ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ἀπολλώνιον τὸν Κιτιέα (70 π.Χ.), ὅστις μελετήσας τὸ «*Περὶ ἀρθρῶν*» ἔργον τοῦ Ἱπποκράτους ἀνέπτυξεν, αὐτὸ καὶ ἐπεξεργάσθη εἰς ἴδιον ἔργον, ὅπερ διεσώθη ἐν τῇ «*Χειρουργικῇ Συλλογῇ*» τοῦ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἱατροῦ τοῦ ΙΑ' μ. Χ. αἰῶνος Νικήτα (εἰκ. 8 καὶ 9), τοῦ ὁποίου τὸ χειρόγραφον εὐρίσκεται ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Φλωρεντίας.

Τὰς ἐγχειρήσεις ταύτας, ὡς γνωστόν, ἐφεῦρε πρῶτος καὶ ἐν εὐρείᾳ κλίμακι ἔθικεν ἐν χρήσει ὁ Πατὴρ τῆς Ἱατρικῆς, Ἱπποκράτης, τοῦ ὁποίου τὸ ἄγαλμα εὐρέθη πρὸ τινος ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ νήσῳ Κῶ τῆς Δωδεκανήσου καὶ τοῦ ὁποίου τὴν φωτογραφίαν παρουσιάζω ἐνταῦθα (εἰκ. 10), πρῶτην ἥδη φορὰν ἐνώπιον ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου.

Περατῶν τὸν λόγον προτείνω τὰ ἀκόλουθα: Παρακαλῶ τὸ Συνέδριον, ὅπως ἐν τῇ ὁλότητί του εὐαρεστηθῇ νὰ ψηφίσῃ τὴν εὐχὴν: 1) Ἵνα αἱ Κυβερνήσεις, αἱ Ἀκαδημίαι, τὰ Πανεπιστήμια καὶ αἱ Ἱατρικαὶ Σχολαὶ τῶν συμμετεχόντων εἰς τὸ Συνέδριον Κρατῶν φροντίσωσι τὸν σχηματισμὸν Ἐπιτροπῆς, ἣτις νὰ ἐπεξεργασθῇ καὶ δημοσιεύσῃ τοὺς Βυζαντινοὺς ἱατροὺς, (CORPUS MEDICORUM BYZANTINORUM), ἐκ τῆς σπουδῆς καὶ μελέτης τῶν ὁποίων τόσα ἔχει νὰ ὠφεληθῇ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ Ἀνθρωπότης. Καὶ 2), παρακαλῶ τὸ Συνέδριον νὰ ψηφίσῃ τὴν εὐχὴν, ὅπως τὰ ὑπάρχοντα καὶ καθ' ἑκάστην ἀνευρισκόμενα ἐν Δωδεκανήσῳ ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα, ἀγάλματα, ἀνάγλυφα, ἐπιγραφαί, ἀγγεῖα, κοσμήματα, χειρόγραφα, εἰκόνες κλπ. μὴ μεταφέρονται ἐκτὸς τῆς Δωδεκανήσου, ἀλλὰ νὰ ἀφήσῃ ταῦτα ἡ Ἰταλία εἰς τὰς Νήσους, ἵνα οὕτως ἡ Ἐπιστήμη, σπουδάζουσα αὐτὰ ἐπὶ τόπου, δύναται νὰ ἐξάγῃ εὐκόλως καὶ ἀκριβῶς τὰ ἑαυτῆς συμπεράσματα. Καὶ οὕτω θὰ δυνηθῶμεν ἡμεῖς οἱ Δωδεκανήσιοι, νὰ μάθωμεν ἐπακριβῶς τὸ τόσον μακρὸν καὶ τόσον πολύτιμον καὶ ἐνδιαφέρον παρελθὸν τῶν νήσων μας καὶ τὴν πολυχιλιετῇ ἱστορίαν μας καὶ νὰ δημιουργήσωμεν καὶ πάλιν ἐκεῖ ἐν καιρῷ ὅλους τοὺς πνευματικοὺς ἐκείνους ὄρους, οἵτινες ἀνέδειξαν τόσον θαυμάσιον πολιτισμὸν ἐν Δωδεκανήσῳ, κατὰ τε τοὺς μινωϊκοὺς χρόνους, τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, τοὺς ὁμηρικοὺς καὶ μεθωμηρικοὺς χρόνους, ἀλλὰ καὶ τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα καὶ αὐτὴν τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν.